

Юзеф

от

Сто днів
Левіафан

Харків
«ФОЛІО»
2016

Книга перша
**ПОВЕРНЕННЯ
ВЕЛИКОГО ІМПЕРАТОРА**

I

Із туману виринуло криваво-червоне, скорботне крихітне сонце. А невдовзі знову зникло в холодній сірості ранку. Почався похмурий день. Було двадцятьє березня, отже, за день до початку весни. Та весною ще ніде й не пахло. В усій країні не вщухали дощі та бурі, люди мерзли.

У Парижі ще вчора вночі лютувала буря і дощ. А сьогодні після короткого ранкового веселого щебету птахи раптом замовкли. Зі шпарин у бруківці тонкими, огидними і холодними пасмами зміївся туман і знову зволожував каміння, щойно висушене вранішнім вітром, здіймався поміж вербами і каштанами в парках і обабіч алей, змушував здригатися зухвалі бруньки на деревах, проймав дрожем мокрі спini терплячих коней коло нерухомих фіакрів і пригинав до землі дим, який зранку там або там марно намагалися підняти в повітря працьовиті каміни. Тхнуло пожежею, туманом, дощем, вогким одягом, сніговими хмарами, які чекали своєї миті, а передусім градом, що немов завис у повітрі, неприязним вітром, мокрим наскрізь шкіряним реміняччям і огидним смородом каналізаційних труб.

А втім, негода не тримала парижан в оселях. Ще вдосвіта люди вже юрмилися на вулицях. Збиралися під стінами, де були розклеєні газетні сторінки. Газети переповідали прощальні слова французького короля. Ті немов запла-

кані газети навряд чи й можна було читати, бо нічний дощ розмив свіжу фарбу літер і де-не-де проступав клейстер, яким папір приклеїли до каменю. Вряди-годи несамовитий порив вітру остаточно зривав зі стіни який-небудь аркуш і жбурляв його в чорне болото вулиць. Отак безславно — у вуличному бруді, під колесами возів, копитами коней і неуважними ногами перехожих — були знищені прощальні слова французького короля.

Дехто, хто зберіг вірність королю, сумовито дививсь на ті аркуші й корився долі. Саме небо, здається, було неприхильне до короля. Буря і дощ подбали про знищення його прощальних слів. Учора ввечері під вітром і дощем король покинув свій палац і резиденцію. «Діти, не засмуруйте мене!» — проказав він, коли люди навколішки блага-ли його лишитися. Він не міг лишитися, небеса обернулися проти нього... і це бачили всі.

То був добрий король. Мало хто любив його, але багато людей у країні були прихильні до нього. Він не мав добро-го серця, лише королівське. Він був старий, огрядний, незграбний, добродушний і гордий. Він знав лихо життя без батьківщини, бо постарів у вигнанні. Як і кожен нещасний, не довіряв людям. Любив поміркованість, спокій і мир. Був самотній і чужий людям, бо справжні королі відчужені й самотні. Був бідолашний і старий, огрядний і незграб-ний, гідний, розважливий і нещасний. Мало хто любив його, але чимало людей в країні були прихильні до нього.

Старий король утік від великої тіні, від тіні могутнього імператора Наполеона, що вже двадцять днів підступав до столиці. Імператор відкидав свою тінь наперед, і падала вона важким тягарем. Він тиснув на країну і майже на весь світ. Імператора добре знали в країні і всюди на землі. Його гідність була іншою, ніж гідність природжених королів: він мав гідність насильства. Свою корону він не успадкував, а здобув і завоював. Він походив із невідомого роду, але надав слави навіть своїм безіменним предкам. Сам надав

предкам блиску, а не отримав його від них, як природжені імператори й королі. Отже, з усіма безіменними він був споріднений не меншою мірою, ніж із носіями давньої спадкової гідності. Піднісши себе, ушляхетнивши, коронувавши, він підніс водночас і всіх безіменних, увесь простолюд, і тому люди любили його. Він досить довгий час лякав, перемагав і стримував великих світу цього, і тому дрібніші вважали його за свого месника і визнали як свого володаря. Вони любили його, бо він видавався їм рівнею, а ще й тому, що все-таки був вищий від них. Він був для них взірцем і правив за стимул.

Ім'я імператора знали в усьому світі, але про нього самого знали мало. Бо, як і справжній король, він був ще й самотній. Його любили й ненавиділи, боялися й шанували, але мало хто справді знав його. Імператора могли тільки ненавидіти, любити, боятися й молитися йому, наче Богу. А він був людина.

Він сам ненавидів, любив, боявся і шанував. Він був могутній і кволий, зухвалий і зневірений, вірний і зрадливий, палкий і байдужий, зарозумілий і простий, гордий і нищий, сповнений сили і жалюгідний, щирий і недовірливий.

Імператор обіцяв людям свободу і гідність, але той, хто потрапляв до нього на службу, втрачав свободу й цілковито віддавався йому. Він мало цінував народ і народи, проте підлещувався до народу, щоб мати його прихильність. Зневажав природжених королів, але прагнув їхньої дружби та визнання. Вірив у Бога, але не боявся його. Добре знав смерть, але не хотів умирати. Не дуже шанував життя, але хотів насолоджуватися ним. Не цінував кохання, але прагнув володіти жінками. Не вірив у вірність та дружбу, проте невтомно намагався здобути друзів. Мало цінував цей світ, але прагнув завоювати його. Довіряв людям тільки тоді, як вони були вже готові загинути за нього: отак він робив їх солдатами. Щоб бути впевненим у їхній любові, вчив їх

коритися йому. Щоб імператор був впевненим у них, вони мали загинути. Він хотів ошасливити світ, але завдав йому мук. Що ж, імператора любили навіть за його слабкості. Там, де він засвідчував слабкість, люди бачили, що він рівня їм, і любили його, відчувши спорідненість із ним. А коли імператор засвідчував силу, його любили саме за неї і за те, що він, здавалося, вже не рівня їм. А той, хто не любив імператора, ненавидів або боявся його. Він був сильний і нерішучий, вірний і зрадливий, мужній і полохливий, піднесений і мізерний.

Тепер він стояв перед брамами міста Парижа.

Дехто зі страхом, а дехто з радістю поскидав знаки та емблеми, які запровадив король.

Барвою короля і його дому була біла. Ті, хто визнавав його, чіпляли на одяг білі банти.

А сьогодні сотні людей немов випадково загубили свої білі банти. Тепер вони, наче зганьблені, відкинуті метелики, валялися в чорному бруді вулиць.

Квіткою короля і його дому була неприступна, незаймана лілея. Тепер сотні викинутих, зневажених і зганьблених штофових і шовкових лілей валялися в чорному бруді вулиць. А барвами імператора, що підступав до міста, були синя, біла й червона: синя, як небо і далечінь, біла, як сніг і смерть, червона, як кров і свобода.

У місті нараз з'явилися тисячі людей із синьо-біло-червоними бантами на одязі й капелюхах.

А замість непорочних гордих лілей люди прикрасили себе найскромнішими квітами — фіалками.

Фіалки — смиренні й сміливі квіти. Їм властиві чесно-ти безіменного народу. Навряд чи помічені, цвітуть вони в затінку високих дерев і зі скромною, але гідною відчайдушністю першими вітають весну. А темно-синій полиск нагадує ще й про вранішню млу перед сходом сонця, а також вечірню перед початком ночі. Фіалка була квіткою імператора. Його називали Батьком фіалок.

Тепер уже тисячі простолюду з паризьких передмість сунули до центру міста, до палацу, і всі були прикрашені фіалками. То був передодень початку весни, неприязний передодень похмурої весни. Але фіалки, наймужніші серед квітів, уже цвіли в лісах перед брамами міста. Здавалося, ніби народ із передмість несе живу весну в кам'яне місто, до кам'яного палацу. Букети щойно зірваних фіалок синіли на піднятих чоловічих ціпках, між теплими і пишними жіночими грудьми, на капелюхах і шапках, якими вимахували в повітрі, у руках робітників і ремісників, що вітали імператора, на офіцерських шпагах, на барабанах колишніх барабанщиків і срібних сурмах колишніх сурмачів. На чолі деяких гуртів ішли барабанщики колишньої імператорської армії. Вони вибивали давні військові мелодії на старій телячій шкурі, підкидали в повітря окрилені барабанні палички і знову ловили їх, мов зграбних пташечок, які вертались додому, у розкриті батьківські долоні. На чолі інших груп, а то й усередині їх, виступали колишні сурмачі колишньої армії, вряди-годи приставляли сурми до вуст і сурмили давній бойовий поклик імператора, сумовитий і простий поклик смерті та перемоги, що змушував кожного солдата згадати про присягу загинути за імператора, а також про останнє зітхання любої дружини, яку покидають, щоб загинути за імператора. Поміж гуртів і верхи на людських плечах видніли колишні офіцери імператора. Вони похитувались, так, хиталися понад хвилями голів у юрбі, немов живі людські корогви. Офіцери підставали з піхов шпаги. На вістрях шпаг крутилися їхні капелюхи, мов маленькі чорні прапори, прикрашені трибарвними кокардами імператора і народу Франції. Від часу до часу, немов слова, які не часто доводилось виголошувати, й далі гнітили серця чоловіків і жінок, вони вигукували: «Хай живе Франція! Хай живе імператор! Хай живе народ! Хай живе Батько фіалок! Хай живе свобода! Хай живе імператор!». І знову: «Хай живе

імператор!» Інколи серед якогось гурту хтось натхненний навіть заспівував. Він співав давніх пісень ветеранів, що брали участь у давніх битвах, пісень, які оспівували прощання людини з життям і її молитву перед смертю, були проспіваною сповіддю солдата, що не мав часу для останнього відпусту; пісень про його любов до життя і любов до смерті, пісень, у яких звучали хода полків і ляскіт рушниць. Раптом хтось заспівав давно нечуту пісню — «Марсельезу», і всі тисячі людей приєдналися до того співу. То була пісня французького народу, пісня свободи і послуху. То була пісня батьківщини і всього світу, пісня імператора, як і фіалка була його квіткою, орел — його птахом, а синій, білий і червоний кольори — його барвами. Та пісня надала шляхетності перемозі і осяяла навіть програні битви. В пісні звучав тріумф і його сестра — смерть. У ній чулися і розпач, і впевненість. Кожен, хто співав «Марсельезу», ставав могутнім товаришем і другом тих, кому належала ця пісня. Той, хто співав її разом із багатьма людьми, відчував свою вічну самотність, дарма що перебував серед юрби. Адже «Марсельеза» говорила про тріумф і загибель, про єдність зі світом і самотність кожної окремої людини, про облудну могутність людини і її безперечне безсилля, ця пісня — спів життя і спів смерті. Це пісня французького народу.

Її співали того дня, коли повернувся імператор Наполеон.

II

Чимало давніх друзів поквапилися назустріч імператорові, щоб зустріти його ще по дорозі. Інші приготувалися зустріти його вже в місті. З вежі муніципалітету вже зникла біла корогва короля, і там майоріла тепер синьо-біло-червона корогва імператора. На стінах, де ще вчора вранці були приклеєні прощальні слова короля, висіли те-